

זרקור על ההערכה הפנימית בשירות ההוראה והלמידה

תמונה כוללת על שביעות הרצון של הסטודנטים מהקורס בכלל, מהמנחה וממפגשי ההנחיה, מהמטלות ומהפעילות באתר הקורס. הממצאים מוצגים באופן המאפשר לקבל החלטות תוך הבלטת נתונים חריגים (גבוהים ונמוכים) של מנחים ושל קורסים. כיום מוצג מידע מצטבר המאפשר ללמוד על מגמות לאורך זמן, להפיק לקחים ולטפל בנקודות חולשה. הסקר הוא גם אחד הכלים המשמשים את חברי סגל ההוראה האקדמי להערכת מנחים.

הישגי הסטודנטים ומאפייני הלמידה שלהם – אתר הצינונים לסגלי ההוראה: אתר הצינונים הוא מהכלים המרכזיים העומדים לרשות סגלי ההוראה ומטרתו ללמוד על מאפייני הלמידה של הסטודנטים במהלך הסמסטר ועל ציוניהם מיד לאחר הזנתם למערכת. באתר מוצג מידע על מגוון נושאים: הגשת מטלות, ציונים במטלות, עמידה בתנאים מוקדמים לנקודת זכות, ביצוע המבחן הסופי, ציון במבחן, ציון סופי בקורס, מתאם בין הציון במבחן הגמר והמטלות, וכן הפערים ביניהם. האתר משמש את סגלי ההוראה ככלי להערכת תהליכי ההוראה בקורס שלהם וכן לכתובת מטלות ובחינות המביאות בחשבון נתוני הצלחה קודמים. המערכת גם מספקת מידע השוואתי בין סמסטרים שונים ומועדי בחינה שונים של אותו קורס, ברמת המנחה והקבוצה.

אספקה שוטפת של מידע על הלמידה וההוראה ונתונים סטטיסטיים: מדי שנה או מדי סמסטר מופקים נתונים על הבוגרים, על סטודנטים מצטיינים (מצטייני נשיא ומצטייני דיקן), על מקבלי מלגות כלכליות ומלגות פר"ח, על ציונים ממוצעים חריגים בבחינות ועוד. נתונים אלה משמשים הן לצורכי דיווח והן לשם קבלת החלטות בענייני ההוראה. כך, דוחות הערכה שימשו בסיס לגיבוש מדיניות בנושא ציונים ממוצעים חריגים בקורסים שונים וכן לבחינה מחדש ושינוי של הגדרות מצטייני נשיא ומצטייני דיקן.

ביצוע סקרים ומחקרים במגוון סוגיות של הוראה ולמידה

מדי שנה מתבצעים באוניברסיטה סקרים ומחקרים רבים העוסקים בסוגיות שונות של למידה והוראה. המחקרים מתבצעים הן כמענה לשאלות מערכתיות שיזמו ההנהלה, מחלקות שונות של האו"פ ומחלקת ההערכה והן כמענה ליוזמות אישיות של חוקרים וחברי סגל ההוראה האקדמי. יישום ההמלצות מבוצע ברמות שונות של הארגון: קורס, תחום, מחלקה והמערכת כולה. אפשר למיין את מחקרי ההערכה השונים לחמש קטגוריות נושאיות:

מראשית ימיה מקדישה האוניברסיטה הפתוחה מאמצים רבים לפיתוח מערכת איכותית של הוראה ולמידה המציעה מענה לשונות הרבה בקרב אוכלוסיית הסטודנטים הלומדים בה, תוך הקפדה על רמה אקדמית גבוהה. על מנת לעמוד ביעדים מורכבים אלה מוסד מגוון של פעולות ובין היתר הוקמה מערכת להערכה פנימית שמטרתיה המרכזיות הן:

- לבחון באופן שוטף את מערכת ההוראה, על רכיביה השונים,
- לספק ללקוחות הפנימיים מידע שיטתי בפרק זמן סביר, להשתמש במידע שהופק לעיצוב ולשיפור של תהליכי ההוראה ושל תוצאותיהם,
- לספק בסיס מידע רחב ומהימן לקבלת החלטות בכל רמות הארגון,
- לאתר מגמות וצרכים של נמענים שונים.

הנהלת האו"פ, דיקנטי הלימודים האקדמיים על מחלקותיו השונות, אנשי הסגל הבכיר, ראשי המחלקות האקדמיות, ראשי התחומים, חברי סגל ההוראה האקדמי, דיקן הסטודנטים ולעתים גם ראשי מחלקות המינהל, הם היוזמים את מרבית פעולות ההערכה האלה, ותוצרי ההערכה מועברים לעיונם. אנשי המחלקה להערכה ויחידת המחשב מחדשים ומשפרים כל העת את כלי ההערכה השונים.

כיום נעשית ההערכה בארבעה ערוצי פעילות מרכזיים:

- הפקת משוב שוטף על ההוראה בקורסים הנלמדים,
- ביצוע סקרים ומחקרים בסוגיות של הוראה ולמידה,
- ביצוע הערכת איכות עצמית של ההוראה – עבור המועצה להשכלה גבוהה,
- פיתוח כלים טכנולוגיים בשירות סגל ההוראה.

קבלת משוב שוטף על ההוראה בקורסים הנלמדים

מדי סמסטר או מדי שנה מתקיימת פעילות שוטפת הכוללת: סקר הוראה סמסטריאלי שנועד לקבל משוב מן הסטודנטים; איסוף נתונים על הישגי הסטודנטים ומאפייני הלמידה שלהם; אספקה שוטפת של נתונים ומידע על ההוראה ועל הלמידה, וכן עיבודם.

סקר ההוראה: הסקר מתבצע באופן אלקטרוני מדי סמסטר. המידע מעובד הן ברמת הפרט הבודד (הנשאל מתבקש לחוות את עמדתו לגבי משפטים כגון "המנחה נתן כלים ללמידה של תוכני הקורס"; "מפגשי ההנחיה תרמו להבהרת חומר הלימוד") והן באמצעות מודים מרכזיים המספקים

הערכת קורסים ותוכניות לימוד: במוקד של הערכה מסוג זה ניצבים קורס או תוכנית לימודים. המטרה המרכזית היא לקבל החלטות הנוגעות לשיפור קורס קיים או לשכתובו, לשיפור תהליכי ההנחיה, לשינוי מבנה המטלות, להוספת חומרים לאתר הקורס וכדומה. הערכה מסוג זה כוללת היבטים דידקטיים (רמת קושי, בהירות הכתוב, רמת עניין, מטלות הקורס ועוד) והיבטים תוכניים (האם מומלץ לכתוב מחדש או שעדיף לעדכן, מה היקף השינוי הנדרש, וכדומה). את ההיבטים התוכניים מעריכים אנשי הסגל האקדמי הבכיר ויועצים חיצוניים בתחום הרלוונטי – זהו תהליך אקדמי במהותו. ואילו ההיבטים הדידקטיים מוערכים בדרך כלל באמצעות מחקרי הערכה פנימיים, על פי רוב בסמסטר השני להוראתו של קורס חדש. לא אחת מתבצעת הערכת קורסים לבקשת חברי סגל ההוראה האקדמי.

הערכת תהליכים ואמצעים להוראה וללמידה: בבחינתם של תהליכים ואמצעים דידקטיים בקורס מסוים או ביותר מקורס אחד (למשל: עבודות סמינריוניות, רפרטים, היקף המטלות ואופיין, מבנה המבחנים ותוכנם, שילוב מיומנויות למידה), המוקד הוא התבוננות על התהליכים הדידקטיים, מתוך כוונה לשפרם או לגבש מדיניות בנושא. בין ההערכות מסוג זה יש חדיפעמיות ואחרות חוזרות דרך קבע. בשנים האחרונות בוצעו בין היתר:

- הערכת מפגשי התגבור לסטודנטים לקווי למידה ותרומתם להצלחת הסטודנטים (מדי סמסטר),
- השוואת הישגים במטלות ובמבחן הגמר בקורסים שבהם הופחת מספר המטלות או הותר שימוש בדף עזר בבחינה,
- הערכתו של ניסוי-חלוץ שנועד לסייע בהגשת עבודות סמינריוניות במועדן, ובעקבותיה – תכנון ניסוי רחב היקף של סדנאות לכתבי עבודות.

פיתוח טכנולוגיות בהוראה ובלמידה: ההערכה מתמקדת במגוון סוגיות הקשורות בפיתוח ובהטמעה של טכנולוגיות בהוראה, במטרה לקבל החלטות הנוגעות להיתכנות ההטמעה, לאפקטיביות של הכלים, לידידותיות שלהם, לתרומתם להוראה, להדרכה הנדרשת, ועוד. נחקרים כלים ואף סוגיות כגון השימוש באתרי הקורסים, השימוש בלומדות ייעודיות בקורסים מסוימים, השימוש בפלטפורמת ויקי (Wiki) כתשתית המאפשרת למידה שיתופית, השימוש בכלים של למידה מרחוק (כגון ועידת חוזי, שידורים באופק) ועמדות

של סגלי ההוראה כלפי הטמעת התקשוב. לא אחת פותחו כלים או יישומים כמענה לצרכים שאותרו בקורסים שונים באמצעות מחקרי הערכה. הפיתוח והיישום מלווים גם הם בהערכה. למשל:

- בקורס "מבוא למקרו-כלכלה" שולבה מודולה מוסרטת, שפותחה כמענה לקושי מוגדר שאותר בקורס. ליישומה נלווה ניסוי מבוקר,
- פותחה גרסה קולית דיגיטלית לקורס "ניהול משאבי אנוש" כמענה לסטודנטים בעלי צרכים ייחודיים,
- נבדקה נקודת המבט של מרכזי ההוראה והמנחים לגבי שילוב טכנולוגיות בהוראה אקדמית,
- נערך סקר בקרב מנחים, שבדק את עמדותיהם לגבי מערכת המטלות.

סקרים בקרב אוכלוסיות ייחודיות הלומדות באו"פ: סקרים אלה נועדו לאתר מאפייני למידה וצרכים ייחודיים של אוכלוסיות ייחודיות כדי לנסות ולהתאים את ההוראה לצורכיהם. בין היתר נבדקו:

- דפוסי הלמידה וההתמדה של סטודנטים חרדים באוניברסיטה הפתוחה,
- עמדות של סטודנטים עולים חדשים כלפי הלימודים באוניברסיטה הפתוחה,
- שילוב יוצאי אתיופיה כסטודנטים באוניברסיטה הפתוחה,
- סטודנטים עם לקות שמיעה וסטודנטים עם לקות ראייה: קשיים, התמודדות ודרכי סיוע.

סוגיות מערכתיות כלל-אוניברסיטאיות הדורשות מעקב רב-שנתי ויש להן השלכות על פעולות ותהליכים הנוגעים למספר גדול של נמענים באוניברסיטה הפתוחה. אחת הדוגמאות הבולטות, המעסיקה את האו"פ זה שנים, היא הגברת דפוסי ההתמדה. נקודת המוצא לפעילות המערכתית בנושא זה הייתה ממצאים שהצטברו ממחקרי הערכה שבוצעו במשך כעשור, ובאמצעותם היה אפשר לאתר צמתים מרכזיים שבהם סטודנטים עוזבים את המערכת: קורסים ראשונים, אי-עמידה במטלות, אי-עמידה בדרישות האנגלית, אי-ביצוע של עבודות סמינריוניות, ועוד. ממצאי ההערכה שימשו תשתית למהלך מערכת, הנמצא כיום בעיצומו (נרחיב בנושא זה בפרק ההוראה).

של איסוף המידע ממקורות שונים (סטודנטים, סגל הוראה אקדמי, מנחים, סגל אקדמי בכיר, הנהלה, יועצים אקדמיים, נתונים ממאגרי הנתונים הממוחשבים של האו"פ, ועוד). הממצאים, המבוססים על המידע שנאסף ועובד, מוצגים בדוח מסכם הכולל מסקנות והמלצות. במקרים רבים, יישום ההמלצות מלווה בתהליך הערכה נוסף, המאפשר ללמוד על מידת האפקטיביות של השינויים או השיפורים שבוצעו.

כלי המחקר הנפוצים במחקרי ההערכה באוניברסיטה הפתוחה הם הסקרים. מדי פעם נערכים גם ראיונות אישיים או מפגשים של קבוצות מיקוד. כן נעשה שימוש רב בנתונים הקיימים במערכת ומסקרים נתוני רקע על הלומדים לצד נתונים רבים על מאפייני הלמידה שלהם ועל הישגיהם.

ניסויי-חלוץ שונים מתבצעים בצורה מבוקרת ונדגמות בהם קבוצות ניסוי וקבוצות ביקורת. מטרתם של מחקרים אלה היא לקבל החלטות על חלופות מועדפות. מקצת ממחקרי הערכה הפנימיים נעשו בשיתוף עם חברי הסגל האקדמי הבכיר ופורסמו בכתבי עת מדעיים.

סיכום

הערכה פנימית אפקטיבית בארגון זקוקה לאקלים ארגוני שיש בו רמה גבוהה של פתיחות, אמון, חתירה לשיפור על בסיס למידה מתוך ההתנסות וקבלת החלטות מבוססת נתונים. נראה, שבמהלך השנים הרבות שבהן מתבצעים מחקרי הערכה באוניברסיטה הפתוחה ומוצגים נתונים לשיפור ההוראה והלמידה, נוצר אקלים ארגוני המאפשר לבצע פעולות הערכה פנימית תוך שיתוף פעולה מרבי בין מבצעי ההערכה ומגוון לקוחותיה. כיום משולבים תהליכי ההערכה במרבית השינויים המהותיים המתבצעים במערכת ההוראה. הלקוחות השונים יוזמים פעולות שכאלה ורבים מהם עושים שימוש שוטף בממצאי ההערכה והמלצותיה ותופסים אותה כחלק בלתי-נפרד משיפור תהליכי ההוראה והלמידה באוניברסיטה הפתוחה. נראה שפעילות מקיפה, אינטנסיבית ושיטתית כזו היא ייחודית לאוניברסיטה הפתוחה.

הערכת איכות עצמית במסגרת מיזם כלל-מערכתי של המועצה להשכלה גבוהה

המועצה להשכלה גבוהה יזמה לפני שנים אחדות תהליך של הערכת איכות עצמית בכל המוסדות להשכלה גבוהה, על פי קריטריונים שהיא הגדירה. בכל שנה מכריזה המועצה על תחומים להערכה באותה שנה. עד כה התקיימה הערכה כזו אצלנו בתחומי מדעי המחשב, היסטוריה, כלכלה, מינהל עסקים, פסיכולוגיה ומדעי החיים. בכל אחד מן התחומים האלה בוצעו תהליכים של בחינה עצמית כנדרש. קיומם של תהליכי הערכה פנימית סדירים ועקיבים באוניברסיטה הפתוחה הִקל על המחלקות את התמודדות עם הדרישות. עם זאת, המיקוד שנדרש בתהליך זה זימן התייחסות נוספת לסוגיות ולתהליכים, הן במישור ההוראה האקדמית והן במישורי הפיתוח והמחקר האקדמיים.

פיתוח כלים טכנולוגיים בשירות סגל ההוראה האקדמי והסגל האקדמי הבכיר

במסגרת המהלכים להפיכת האוניברסיטה לאוניברסיטה מתוקשבת, פותחו בשנים האחרונות כמה כלים שנועדו לסייע לחברי סגל ההוראה האקדמי להתמודד עם כמות המידע הגדולה העומדת לרשותם לשם ניהול ההוראה ושיפורה. בין היתר פותחו אתר הציונים (שתואר לעיל) ומערכת מטמו"ן לניהול מידע בנושא מבחנים ומטלות, שנועדה לסייע בכל התהליכים הקשורים בבנייה, בדיקה והערכה של מבחנים ומטלות (נרחיב בנושא זה בפרק שילוב טכנולוגיות).

ביצוע תהליכי הערכה פנימית באוניברסיטה הפתוחה

במרבית הסוגיות הקשורות להערכת ההוראה והלמידה מעורבת המחלקה להערכה. התהליך מתחיל בהזמנת עבודה ובהגדרת צורך, ובהמשכו ממקדים את שאלות ההערכה ומחליטים על מערך המחקר ועל כלי המחקר. לאחר מכן מפותחים כלי ההערכה (סקרים, קבוצות מיקוד, ראיונות טלפוניים, ראיונות פנים-אל-פנים, ועוד) ומתבצע תהליך